

*Årbok for
Universitetsmuseet i Bergen 2017*

SAMLINGER

ÅRBOK
for Universitetsmuseet
i Bergen
2017

UNIVERSITETET I BERGEN

Temareaksjon

Heidi Lie Andersen, UiB
Knut Olav Aslaksen, UiB
Asbjørn Engevik, UiB

Aino Hosia, UiB
Marianne Herfindal Johannessen, Arkivverket
Hana Lukesova, UiB
Jo Høyér (redaktør), UiB

Forfattere

Trond Andersen
Førsteaman. pensj., entomologi
Universitetsmuseet, UiB
trond.andersen@uib.no

Nils Anfinset
Professor, arkeologi
Universitetsmuseet, UiB
nils.anfinset@uib.no

Knut Olav Aslaksen
Seniorrådgiver
Universitetsmuseet, UiB
knut.aslaksen@uib.no

Cathrine Baglo
Postdoktor,
Seksjon for kulturvitenskap, UiT
cathrine.baglo@uit.no

Torhild Nilsen Bakka
Konsulent
Universitetsbiblioteket
torhild.bakka@uib.no

Knut Andreas Bergsvik
Professor, arkeologi
Universitetsmuseet, UiB
knut.bergsvik@uib.no

Liv Helga Dommasnes
Professor, arkeologi
Universitetsmuseet, UiB
liv.dommasnes@uib.no

Torill Elise Endresen
Konsulent
Universitetsbiblioteket
torill.endresen@uib.no

Marthe T. Fjellestad
Universitetsbibliotekar,

fotohistoriker
Universitetsbiblioteket, UiB
marthe.fjellestad@uib.no

Jan Olav Gatland
Førstebibliotekar, pensj.
Universitetsbiblioteket, UiB
jan.gatland@uib.no

Linn Katrine Hagenlund
Overingeniør
Universitetsmuseet, UiB
linn.hagenlund@uib.no

Gitte Hansen
Professor, arkeologi
Universitetsmuseet, UiB
gitte.hansen@uib.no

Morten Heiselberg
Seniorrådgiver, fotograf
Universitetsbiblioteket, UiB
morten.heiselberg@uib.no

Christina Holmefjord
Teknisk konservator, overingeniør
Universitetsmuseet, UiB
christina.holmefjord@uib.no

Alf Tore Hommedal
Førsteamanuensis, arkeologi
Universitetsmuseet, UiB
alf.tore.hommedal@uib.no

Brita Hope
Arkeolog
Norsk institutt for
kulturminneforskning
hope.brita@gmail.com

Jo Høyér
Redaktør,

informasjonskoordinator
Universitetsmuseet
jo.boyer@uib.no

Marianne Herfindal Johannessen
Arkivar
Arkivverket
mabe@arkivverket.no

Olaf Knarvik
Seniorrådgiver
Universitetsbiblioteket, UiB
olaf.knarvik@uib.no

Rune Kyrkjebø
Førstebibliotekar,
Universitetsbiblioteket, UiB
rune.kyrkjebø@uib.no

Gunnar Langhelle
Overingeniør
Universitetsmuseet, UiB
gunnar.langhelle@uib.no

Marie-Louise Lorentzen
Malerikonservator.
Senioringeniør
Universitetsmuseet, UiB
marie-louise.lorentzen@uib.no

Hanneke Meijer
Førsteamanuensis, paleontologi
Universitetsmuseet, UiB
hanneke.meijer@uib.no

Johan Myking
Professor, instituttleder
LLE, Hum. fak, UiB
johan.myking@uib.no

Marianne Paasche
Digitalarkivar, seniorrådgiver

Universitetsbiblioteket; UiB
marianne.paasche@uib.no

Knut Rio,
Professor, sos. antropologi
Universitetsmuseet, UiB
knut.rio@uib.no

Frode Storaas
Professor, sos. antropologi
Universitetsmuseet, UiB
frode.storaas@uib.no

Ola Søndena
Seniorrådgiver
Universitetsbiblioteket, UiB
ola.sondena@uib.no

Nils Valland
kst. direktør
Artsdatabanken
nils.valland@artsdatabanken.no

Dag Olav Øvstedal
Prof. emeritus, botanikk
Universitetsmuseet, UiB
dag.ovstedal@uib.no

Andre bidragsytere

Heidi Lie Andersen, Ingvar
Byrkjedal, Torsten Eriksson
Haakon Fossen Sonja Inn-
selsset, Kari Loe Hjelle, Anne
Karin Hufthammer, Steffen
Roth, Per Harald Salvesen,
Jenny Smedmark, Tor Tøn-
sberg, Jon Anders Kongsrud,
alle Universitetsmuseet, UiB

Årbok for Universitetsmuseet i Bergen 2017

Utgitt av Universitetsmuseet i Bergen
22. årgang
Bergen 2017
© Universitetsmuseet i Bergen

Adresse redaksjon:
Universitetsmuseet i Bergen
Postboks 7800
5020 Bergen

post@um.uib.no
www.uib.no/universitetsmuseet

Pris kr 150
ISBN: 978-82-7887-045-7 trykt utgave
ISBN: 978-82-7887-046-4 elektronisk utgave
ISSN: 1893-1944

Korrektur: Amesto Translation AS

Utforming: Sturla Bang
Trykk: Nordisk Trykk

Omslag: Foto Hanneke Meijer
Ettertrykk tillatt når Årbok for Universitets-
museet i Bergen blir oppgitt som kilde

Innhold

Samlinger - forord	5
<i>Jo Høyer</i>	
Svart natt på Universitetsmuseet	7
<i>Nils Anfinset, Knut Andreas Bergsvik, Liv Helga Dommasnes, Gitte Hansen og Alf Tore Hommedal</i>	
Om hvordan vestlendingen ble viking	17
<i>Liv Helga Dommasnes</i>	
Til middelalderens kilder med et tastetrykk	23
<i>Gitte Hansen og Brita Hope</i>	
Ei stavkyrkje ved Bergens Museum?	33
<i>Alf Tore Hommedal</i>	
Hr. Kaptein Jacobsen og hans arbeid for Bergens national-ethnografiske forening	43
<i>Cathrine Baglo</i>	
Antikviteter og snurrepiperier	53
<i>Knut Olav Aslaksen</i>	
En samling fra den franske oppdageren Bruni D'Entrecasteaux	60
<i>Knut Rio</i>	
Mørkrets hjerte	70
<i>Frode Storaas</i>	
Verdien av museets naturhistoriske samlinger	76
<i>Hanneke Meijer</i>	
Fra magasin til nye utstillinger	79
<i>Christina Holmefjord</i>	
Universitetsmuseet i Bergen - om « preparatører», utstoppere og taksidermister gjennom 190 år	85
<i>Gunnar Langhelle</i>	
Bygningen som objekt	94
<i>Marie-Louise Lorentzen</i>	

Insekter på rikmyrer	101
<i>Trond Andersen og Linn Katrine Hagenlund</i>	
Vossakvann- frå bondehage til Haute Cuisine	110
<i>Dag Olav Øvstedal</i>	
Universitetsmuseets vitskaplege samlingar	114
Samlingene og Artsdatabanken - et fruktbart samarbeid	119
<i>Nils Valland</i>	
Geistlige arkiv – en fantastisk kilde om de som har levd før oss	123
<i>Marianne Herfindal Johannessen</i>	
Vandrende samlinger - om arkivmaterialet etter Catharine Hermine Kølle	133
<i>Marianne Paasche og Ola Søndena</i>	
Billedsamlingen gjennom femti år: Fra Tornerosesøvn til digital tilgjengelighet	145
<i>Torbild Nilsen Bakka, Torill Elise Endresen, Marthe T. Fjellestad, Morten Heiselberg, Olaf Knarvik og Marianne Paasche</i>	
«Heil og sæl» frå Marie Hamsun	154
<i>Jan Olav Gatland</i>	
Språk på flyttefot – språksamlingane til Bergen	161
<i>Rune Kyrkjebø og Johan Myking</i>	

Hr. Kaptein Jacobsen og hans arbeid for Bergens national-ethnografiske forening

Av Cathrine Baglo

I mars 1892 ble Bergens national-ethnografiske forening dannet med formål om å opprette et norsk folkemuseum i byen, enten som egen institusjon eller tilknyttet Bergens Museum. Museet hadde da en mindre samling norske «bondegjenstande».

Nå ønsket man å sette i gang et større samlingsarbeid, med vekt på Vestlandet. Allerede fra starten var foreningen tydelig på hvem de ønsket skulle utføre arbeidet, både «Indsamlingen og Opstillingen af Gjenstande»: Hr. Kaptein Jacobsen i Berlin, og de var villige til å strekke seg langt for å få ham. Men hvem var Jacobsen?

Hvorfor tok de kontakt nettopp med ham, og hva gikk arbeidet ut på?

«Capt. J. Adrian Jacobsen Ethnologue und Forschungsreisender». Visittkort med påskrift sendt til Yngvar Nielsen i 1891. Foto: Cathrine Baglo. Kilde: Nasjonalbiblioteket.

Jeg håber at de har modtaget
en Paket indeholdende forskellige
N^o. af "das Ausland" med nogle
Artikler af mig - ligeledes vil jeg
Capt. J. Adrian Jacobsen
Ethnologue und Forschungsreisender
Jenerne sende Dem nogle N^o. af Globus
vari jeg ogsaa har skrevet noget
om de laeste Hilsninger forbliver
deres O.S. - Gerhardt H. II
Berlin.

«Ethnologue und Forschungsreisender»

På det tidspunkt foreningen tok kontakt med Jacobsen, hadde han gjennom nesten to tiår slått seg opp som etnografisk samler med utgangspunkt i Hamburg og Berlin, eller «Ethnologue und Forschungsreisender», som det sto på visittkortet han sendte til Yngvar Nielsen, lederen for Etnografisk museum i Oslo, i 1891.¹ Året før hadde Jacobsen mottatt St. Olavs Orden etter initiativ fra nettopp Nielsen. Jacobsens viktigste arbeidsgiver hadde vært Det kongelige etnologiske museum i Berlin under ledelse av Adolf Bastian. I løpet av årene 1881–1887 samlet Jacobsen hele 16 000 gjenstander for museet. Fra 1881 til 1883 reiste Jacobsen langs nordvestkysten av Amerika fra British Colombia til Alaska, hvor han samlet fra de mange urfolkene i området.² I British Colombia reiste han i hovedsak med dampskip i regulær trafikk, men han brukte også ulike båter som han kjøpte eller lånte og betjente selv. I Alaska brukte han i tillegg hundeslede. Etter reisen, som omfattet en avstikker til Arizona,³ tilbrakte Jacobsen nesten et år ved museet i Berlin for å ordne samlingen. Til å hjelpe seg hadde han en av museets assistenter, den tjudefem år gamle Franz Boas, seinere betraktet som en av den moderne antropologiens grunnleggere.⁴

I 1884 sendte museet Jacobsen på nytt oppdrag til Sibir, Amur-området mellom Russland og Kina og den russiske øya Sakhalin i Stillehavet. Turen tok 363 dager og foregikk i første rekke til lands.⁵ Langs elva Amur hadde Jacobsen samlet

Johan Adrian Jacobsen, cirka 1885. Foto: ukjent.

fra nanai og nivkh, eller «goldi» og «giljaker», som han skriver. «Din siste forsendelse fra goldiene og giljakene er igjen svært god, svært 'Jacobsen'», skrev Bastian etter at han hadde vært misfornøyd med forsendelsen fra Sibir fordi den inneholdt for mye klær og for lite religiøse gjenstander. «Hvordan klarer du å overbevise folk til å gi fra seg sine gudebilder?» la han beundrende til.⁶ Fra Amur reiste Jacobsen til Sakhalin, som blant annet var bosatt av ainu og evenker, i tillegg til straffanger, russere og japanere. Igjen foregikk mye av reisen med hundeslede, men også med sleder trukket av reinsdyr.⁷ Fra Sakhalin gikk turen tilbake til fastlandet, Korea, Japan og British Colombia via San Fransisco før han satte kursen mot Tyskland og Dresden, hvor han giftet seg.⁸ To år seinere, i 1887, reiste Jacobsen til Nederlandsk India (Indonesia) for museet sammen med en tysk ornitolog. Turen varte litt mer enn et år. På Sulawesi kjøpte Jacobsen en seilbåt som de seilte

fra øy til øy med, og byttet til seg gjenstander.⁹ Jeg savner mitt «hjemlige ishav med sin kalde, sunne, rene luft», skrev han til kona.¹⁰ Han mislikte varmen og hadde dessuten fått malaria.

Reisen til Nederlandsk India ble den siste Jacobsen gjorde for Berlinmuseet. De lange samlingsreisene var vanskelig å kombinere med familieliv. Dessuten ønsket han fast jobb, helst på et museum. Samtidig ga han seg i kast med å publisere. Før engasjementet i Bergen hadde han publisert nærmere tjuve artikler i ulike tyske tidsskrift, delvis ved hjelp av andre. En reiseberetning fra samlingsarbeidet på nordvestkysten av Amerika ble utgitt på tysk i samarbeid med journalisten August Woldt i 1884. I 1887 ble boka oversatt til norsk. To år etterpå ble Jacobsen engasjert for å lage en utstilling fra Nederlandsk India for Berlinmuseet, men lønna var dårlig. I stedet takket han ja til en stilling som kurator på Museum for tysk folkedrakt, håndverk og husflid.¹¹ Oppdraget hadde kommet fra den kjente tyske antropologen og patologen Rudolf Virchow, som også var museets leder. Som en del av jobben gjorde Jacobsen samlingsreiser i Tyrol og Sveits. I 1891 ble Jacobsen oppsagt på grunn av manglende finansering. Like etter ble han ansatt som direktør på utstillingen «Land og etnografi» i Köln. Flere av gjenstandene som ble utstilt, var ting han selv hadde samlet i Nederlandsk India.¹² I katalogen framgår det at gjenstandene ble utstilt i tredimensjonale tablåer, en stil som Bergens national-etnografiske forening uttrykkelig ønsket, og

Risøya 1918 med huset væreieren Jacob Carl Gregoriussen i sin tid bygde for familien sin på ytterkysten av Tromsø. Foto: ukjent.

som ble ansett som en av Jacobsens ekspertiser.

«Kjendt med Sjø og Skibe»

Jacobsens ekspertise var imidlertid mer mangfoldig enn det som var vanlig blant samlere og museumsfolk flest. Det var heller ikke på skolebenken den hadde blitt oppdrevet. En slik hadde han knapt sittet på. Mulighetene hadde vært begrenset på den lille øya han hadde vokst opp på – i praksis fikk ungene noen ukers skolegang i året. Johan Adrian Jacobsen, som han egentlig het, ble født i 1853 på Risøya, som ligger ytterst i havet om lag femti kilometer nordvest for Tromsø. Fra han var «en Næve stor» var han «kjendt med Sjø og Skibe».¹³ Selv om øya i dag ligger isolert til, var den under Jacobsens oppvekst det største egg- og dunværet i området. Faren var væreier og hadde i perioder flere

hundre fiskere sysselsatt. I tillegg drev familien med ishavsfangst. I Tromsø er Jacobsen først og fremst kjent som den yngste kapteinen som noensinne har seilt på Ishavet. Bare seksten år gammel betrodde faren ham kommandoen over ishavsskuta *Elida*.¹⁴ Hver sommer fram til Jacobsen var tjue, foretok han og det unge mannskapet hans den 750 nautiske mil lange turen til Spitsbergen med til dels svært godt utbytte.

Men Tromsø ble for lite, og Jacobsen lengtet ut. Den eldste broren hadde i flere år seilt til sjøs, og i 1874 ville Johan Adrian forsøke det samme. I et par år prøvde han lykken både på havet og på land i Sør-Amerika med utgangspunkt i Hamburg, hvor broren hadde bosatt seg. I 1877 vendte Jacobsen tilbake til Hamburg, hvor han traff dyrehand-

leren Carl Hagenbeck, som skulle introdusere ham for etnografiens verden. Hagenbeck drev også med utstillinger av dyr, og han hadde nylig åpnet det som i dag ansees som den første moderne dyrehage i verden fordi dyrene ble vist fram i naturalistiske miljøgjenskapninger og ikke i bur. De to siste årene hadde Hagenbeck engasjert eksotiske folkeslag, som sammen med dyr viste fram sin levemåte på en tilsvarende realistisk måte. Den aller første utstillingen av denne typen hadde bestått av 31 reinsdyr, tre gjeterhunder og en gruppe reindriftsamer fra Karesuando og Tromsø.¹⁵ Nå var Hagenbeck på utkikk etter noen som kunne reise til Grønland for å hente en gruppe inuitter og et utvalg gjenstander. Sel hadde han fra før. Jacobsen tok på seg oppdraget med stor vigør og løste oppgaven «over al Forventning godt». Ikke bare

kom han tilbake med grønlandere, han skaffet også til veie «en høyst interessant etnografisk Samling».¹⁶ Sommeren 1878 gjorde Jacobsen en tilsvarende reise på hjemlige trakter, hvor han i tillegg til å skaffe gjenstander og reinsdyr engasjerte samer fra Kautokeino og Karasjok for Hagenbeck. Mange av gjenstandene fra disse utstillingene endte i tyske museer, som alle var i ferd med å bygge opp samlingene sine.¹⁷ Snart nådde ryktet om Jacobsens ferdigheter Adolf Bastian i Berlin, som altså engasjerte Jacobsen i 1881.

Indsamling og Opstilling af Gjenstande

Opprinnelig hadde den nasjonal-etnografiske foreningen ønsket å ansette Jacobsen for tre år med en årslønn på 2400 kr, det samme som konservatorene fikk ved museene i Bergen og Tromsø.¹⁸ I tillegg skulle han få fri bolig – «fem comfortable værelser» – for seg og sin familie.¹⁹ Foreningen skulle dessuten være behjelpelig med å skaffe ham «en passende stilling ved det af ham opprettede museum saaledes at han kan nyde frugter af sit arbeide i form af en sikker livsstilling».²⁰ Jacobsen, derimot, ville ha minst 3000 kr i lønn. Foreningen var på ingen måte uvillig, men klarte ikke å skaffe midlene. Et kompromiss var at Jacobsen ble engasjert for seks måneder i første omgang for «at forestaa Indsamlingen og Opstillingen af Gjenstande for det Folkemuseum, Foreningen har til Formaal at søge istandbragt i Bergen».²¹

I midten av august 1892 ankom Jacobsen Bergen. Johan Bögh, direktør for Vestlandske Kunstindustri-

Handhaveren af nedre-
de Dokument Kaptin J. Adrian
Jacobsen er - foreløbig for 6
Maaneder fra nu af - af den
nyoprettede national-etnografiske
Forening i Bergen antaget til at
forestaa Indsamlingen og Opstil-
lingen af Gjenstande for det
Folkemuseum, Foreningen har til
Formaal at søge istandbragt i Bergen.
Undertegnede Foreningens Re-
styrelse anbefaler derfor paa det
bedste Hr. Kaptin Jacobsen til
at mødes med Tillid og Velvilje
hos alle, til hvem han i Sagens
afledning maatte henvende sig.
Hr. Jacobsen modtager tillige
Indmeldelsen af Medlemmer i Forening-
en, hvis Love hos ham kan erkendes.
Bergen 13de August 1892.
Sofus Arctander, Johan Bögh, Hans Bonnevie Angell
Formand, Kasserer, Kommissær

Utdrag av kontrakt av 13. august 1892. Underskrevet av Sofus Arctander, Johan Bögh, S.A. Sofus Andreas Buch og Hans Bonnevie Angell. Kilde: Johan Adrian Jacobsen-arkivet, Museum für Völkerkunde Hamburg.

museum og en av initiativtakerne til foreningen, fikk i oppgave å sette ham inn i samlingen museet allerede hadde. I tillegg ble det besluttet å anvisе «en passende Prøvetur» til områder i nærheten.²² I Tyskland foreligger det en kontrakt for arbeidet samt et forslag til kontrakt som ser ut til å være utarbeidet av Jacobsen selv.²³ Både i kontrakten og forslaget er det gjort endringer. Kontrakten er underskrevet av bormester Sofus Arctander, som var leder for foreningen, Johan Bögh,

fiskeriinspektør S.A. [Sofus Andreas] Buch og overrettssakfører [Hans] Bonnevie Angell. Dokumentene gir en god pekepinn på hva Jacobsens oppgaver besto i, og hvilke punkter som var gjenstand for forhandlinger, for eksempel hvorvidt man skulle bruke begrepet «etnologisk» eller «etnografisk».²⁴

I kontrakten heter det at komiteen gir Jacobsen «fuldmagt til å gjøre de efter hans skjøn passende innsamlinger af etnologiske etno-

Malt og utskåret kiste med bibelske motiver som Johan Adrian Jacobsen kjøpte for 80 kroner i Innvik i Stryn kommune i Sogn og Fjordane, trolig fra gården Loen. Kista bærer inskripsjonen «B A D Loen. Aar 1853». «Udskåret kiste sjældnen», skrev Jacobsen i dagboka si. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

grafiske gjenstander saa som: Folkedragter, indbo, husflidsgjenstander, antiker i tre, sten og metaller, jagt og fiskeriredskaber, modeller o.s.v. alt efter forudgaaende muntlig overenskomst med ~~kom~~ comiteen». ²⁵ I det som ser ut til å være Jacobsens forslag, er innsamling av steingjenstander fjernet. Jacobsen ser heller ikke ut til å ha samlet slike. Videre heter det at «comiteen overdrager Jacobsen opstillingene af de indsamlede gjenstande og han kan efter beste overbevisning af at ordne gjenstandene saaledes som det gjøres i lignende museer i udlandet, dels i skabe, dels i dertil indredede «bondestuer» hvor voxfi-

gurer i de til stuen passende dragter bliver at opstille. Ligeledes forfatter Jacobsen catalog over de udstillede gjenstande og fører regnskab over indtægter og udgifter [...] hvis en entrée bliver at indkræve». ²⁶ Jacobsen på sin side forpliktet seg til «at vie museet sin fulde arbeidskraft, efter beste evne og skjøn at samle og opstillede de forönskede gjenstande, under indsamlingen at före de nödvendige forklaringer over de erhvervede gjenstande og ved katalogiseringen at at nedtegne disse». Videre forpliktet Jacobsen seg til å levere rapport over utbyttet, og ordne og reparere gjenstander underveis, sistnevnte «saavidt det

staar i hans makt». Jacobsen skulle dessuten «tilstedes adgang til foreningens generalforsamlinger, ligeledes til comiteens møder, hvor han, naar han fremmöder personlig, har stemmerett». ²⁷

Fra gård til gård

I Tyskland foreligger det også to håndskrevne dagbøker med lister og feltnotater fra Jacobsens reiser på Vestlandet. ²⁸ Dagbøkene er stort sett skrevet på norsk selv om Jacobsen hadde bodd i Tyskland i snart tjue år. Språket bærer preg av tysk skrivemåte og den særegne stilen til Jacobsen, som ikke alltid følger konvensjonelle skriveregler. Dagbø-

Dåpsmekke eller dåpsbleie som Johan Adrian Jacobsen kjøpte på Hope i Masfjorden i Hordaland. Slike smekker var visstnok typisk fra Agderfylkene til Sogn og Fjordane og ble lagt oppå ungen etter at det var reivet. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

kene starter torsdag den åttende september 1892 og avsluttes den trettiende november samme år: «Gik Kl. 6 om Morgenen fra Bergen med Dampbaaden Nordhordland for at bereise den nordostligste omegn fra Bergen», skriver Jacobsen første dag. Dette var i all hovedsak området han konsentrerte seg om. I løpet av denne tiden utførte Jacobsen to reiser til steder i nordøstlige Hordaland og sentrale deler av Sogn og Fjordane, som først og fremst kunne nås med lokal dampskipstrafikk eller tog. Mellom reisene var Jacobsen flere ganger i Bergen med gjenstander, eller han sendte forsendelser med båt eller tog. I tillegg har Jacobsen reist med hest og vogn, tatt seg fram til fots eller engasjert noen til å ro seg. De fleste steder engasjerte han en «fører» eller to, menn og unge gutter. Til å introdusere seg hadde han anbefalingsbrev til enkeltpersoner, mange skrevet av dampskipfører Johan Nordal Brun Folkedal i Bergen.²⁹

Dagbøkene gir et sjeldent innblikk i hva det vil si å samle, også blant sine egne landsmenn, eller «Folket», som han konsekvent skriver. Innafor folkemuseumsbevegelsen var det først og fremst bonden og «bondestanden» som utgjorde folket og den kulturelle kjernen i nasjonen. Denne historieforståelsen hadde særlig røtter i romantikken, og Tyskland var i den sammenheng toneangivende. Om søndagene fikk man ikke kjøpt noe som helst, «da Folket er imod handel om søndagen». Unntaket var i Sogndal, hvor kontakten hans, lensmann Nils Landmark Lem på Nyheim fulgte Jacobsen til kirkestedet slik at han fikk snakke med folk etter gudstjenesten. Besøket medførte ervervelsen av flere gjenstander, også fra Lem selv – «i hans hus fandt jeg en hel del Ethnographiske Sager som jeg dels Kjøbte dels fik til foræring». Etterpå gikk de sammen til Mr. Kennedy, en engelskmann «hvis kuns Bekjendskab» Jacobsen hadde gjort i Bergen. Wilfred Kennedy bodde på Bahus i Sogndal. I 1887 hadde han startet Sognefjordens Uldvarefabrik, som han året etter hadde solgt til nettopp Landmark Lem med flere. «Herr Kennedy gav mig ogsaa nogle sager for Museet», skrev Jacobsen, og tilføyde: «Vi tilbrakte en hyggelig aften». Jacobsen hadde et utstrakt kontaktnett, som var både til nytte og glede. En annen kveld ble

tilbrakt i selskap med ingeniør Jens Krog Hopstock med flere. «[D]er blev drukket noget tædt», konstaterte Jacobsen i dagboka. Det hadde heller ingen hensikt å forsøke å samle etter mørkets frambrudd, fordi «Folket er bang naar man kommer i Husene efter mørkt [sic]». Jo lenger bort fra handelsstedene man kom, jo mindre hadde folk å selge, og jo dyrere ble gjenstanden, var en annen observasjon Jacobsen gjorde seg. De mest verdifulle tingene var likevel å finne i avsidesliggende daler fordi andre samlere hadde «kjøbt op aldt» på mer sentrale steder.

Estetikk var viktig. En vakker gjenstand ga uttrykk for bondens og bondekulturens kvalitetssans og verdiorientering. Jacobsen hadde utvilsomt estetisk sans. Samtidig hadde han blikk for brukskunst og hverdagsliv i form av heklede kvinneskjørt, strikkede barneluer og en «Pebermølle af træ». Jacobsen kjøpte eller fikk gjenstander, møbler og drakter der han kunne: På båten, på hotellene, hos handelsmannen, av kjentfolk og andre. Det var ikke alltid folk skjønnte hva han var ute etter. I Bordalen hadde han gjort en avtale om å kjøpe en drakt

som skulle bringes til hotellet hans i Vossevangen, men da Jacobsen kom dit, var drakten «omarbeidet». Reparasjoner ble foretatt fortløpende, av Jacobsen selv og av andre slik som «guldsmed Olsen [i] Bergen». I Bergen engasjerte han dessuten to koner til å vaske og pusse gjenstandene. Andre oppgaver han selv besørget, var å montere møbler som hadde blitt plukket fra hverandre før forsendelse.

Innsamlingsmetoden var å gå fra gård til gård. Alle gårdene han var innom, er navngitt i dagbøkene, på Voss deriblant Rødland, Seve,

Brudekrone i sølv som Jacobsen kjøpte i Hornindal i Sogn Fjordane. Krona har vært en del av en brudedrakt. Et annet sted i Hornindal ble Jacobsen tilbudt å kjøpe en brudedrakt for 300 kroner, noe han syntes var altfor mye selv etter at han hadde klart å prute den ned til 250 – «naturligvis blev der ingen handel», skrev Jacobsen i dagboka. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Nyre, Rogne, Lid, Klyve eller Kleivane, Skjervheim og Bystølen.³⁰ Noen steder bodde Jacobsen på hotell, andre steder losjerte han på gårdene han kom til. Standarden kunne variere. På en av gårdene han tok inn på i Voss, var senga full av lopper. Ofte losjerte Jacobsen på steder som fungerte som knutepunkt, slik som landhandelen til Hans Olsen Døsen i Luster, hvor det også var båtanløp.³¹ Noen folk var bare villige til å selge på bestemte vilkår, som at sønnen i Luster var enig i handelen, slik tilfellet var med en gammel enke. Det hadde sønnen tydeligvis ikke vært, for Jacobsen skriver i dagboka si: «[T]og senere et Bæger med Sølvlæg tilbake». I andre tilfeller har Jacobsen bearbeidet selgeren over tid og vendt tilbake til bestemte gårder. Prisen har selvsagt vært gjenstand for forhandlinger, eller «parlamentaren», som Jacobsen skriver, særlig når det går hans vei. Jacobsen hadde et budsjett å forholde seg til, og flere ganger har han syntes prisen var for høy, eller han har oppgitt kjøpet av andre grunner.³² På en gård i Stryn var samlingsoppdraget særlig utfordrende. «Langt heller vil jeg samle hos Indianer og Eskimoer», skriver Jacobsen oppgitt i dagboka. I Masfjorden ser det ut til å ha gått bedre, også værmessig. «Veiret er nu dagligt godt og er det saamen en Lyst at reise». I dagbøkene har han kartlagt ved hjelp av lister hva slags gjenstander som fantes, og hvor de var å finne, for eksempel: «Peder Olsen Vangsnæs har et Skab som passer gåt passer for [sic] Museet», eller «Guro Johnsdatter [...] har et gammelt Skab typisk vil selge det for 20 Kron».³³ Listene er bearbeidet og

krysset av i ettertid etter hvert som oppdraget er blitt fullført eller oppgitt. I dagbøkene finnes det dessuten lister over kjøpene som ble gjort. Jacobsen var også på utkikk etter hele hus. I begynnelsen av oktober befarte han en bygning, sannsynligvis et stabbur, som omtales som «Finseloftet da dette sted er berømt for sin alder». Huset var imidlertid svært forfallent.

«*Vekke Landsfolks oppmærksomhed*»

Etter at innsamlingen var fullført, startet Jacobsen arbeidet med å forberede utstillingen. En hel etasje i Bankgaten nr. 8 ble leid til formålet. Utstillingen ble åpnet i midten av februar 1893, før Jacobsen skulle reise tilbake til Tyskland, og ble beskrevet i Bergens Tidende noen dager før under tittelen «Bergens nationalethnografiske Museum».³⁴ Avisa kunne opplyse om at Jacobsen hadde samlet 2000 gjenstander i løpet av perioden, deriblant 20 «komplette Kostymer». Samlingen og utstillingen var ordnet på «det Princip, at hvert Bygdelaag i Stiftet faar sin Stue. For vi har ikke blot vestlandsk, men hardangersk, sognsk, nordfjordsk, søndfjordsk Type o.s.v. Hver Stue gjør sit Indtryk.» Stua fra Masfjorden inneholdt blant annet «indebygde Senge, Aaaklæder, Dragter, Kjøreld m.m.» I «Vossestuen» hadde man «opstillet mandlige og kvindelige Typer fra hver Bygd med de fra hvert Strøg særegne Kostymer». Hver gjenstand var dessuten i ferd med å få en lapp med nummer og forklarende tekst. Tablåene var dramatisert. Ved et bord satt det blant annet en vossing og en nordfjording og drakk «hinanden til». «Disse Ar-

rangements vil vække Landsfolks Opmærksomhed, fange deres Fantasi og bringe dem til at interessere seg for Samlingene», skrev journalisten, som likte det han så.

Også Jacobsen fikk gode skussmål. «Man har ikke talt længe med Kaptein Adrian Jacobsen, før man mærker, at man har for sig den rette Mand for dette Arbeide. Hans Blik for det karakteriserende, for Stil, for Tilknytningspunkter er skjærpet ved Øvelse og Studium [...] Jacobsen kan strax paa Stilen sige, fra hvilken del af Stiftet et Stykke er. Men han forklarer ogsaa hvorledes andre Folk har det paa en anden Maade». Artikkelen avsluttes med en lovprisning av arbeidet, som journalisten håpet ville medføre at «Bønderne efterhaanden faar saa meget Nationalaand og Ærbødighed for sine Minder, at de vil finde Glæde ved at bidrage hvad de kan for at gjøre Samlingen til hvad den kan, skal og bør være».

Museet ble imidlertid kortlevd, og det samme ble foreningen. Allerede i 1894 ble den oppløst, og størsteparten av gjenstandene gikk inn i samlingen til Bergens Museum (bygdeavdelingen). I dag er 980 nummer registrert med opprinnelse i Bergens national-ethnografisk forening (NEF). «Jacobsens katalog» må dermed ha eksistert til inn på 1920-tallet, da samlingene fikk denne nummereringen.³⁵ En god del av samlingen må imidlertid ha forsvunnet underveis – i likhet med kunnskapen om Jacobsen og arbeidet hans for Bergens national-ethnografisk forening. Men det er en annen historie.

Kilder

- Baglo, Cathrine. (2011). *På ville ve-ger? Levende utstillinger av samer i Europa og Amerika*. Ph.d-avhandling. Universitetet i Tromsø.
- Baglo, Cathrine. (2015). «Reconstruction as trope of cultural display», *Nordisk Museologi*, nr. 2, 49–69.
- Baglo, Cathrine. (2015). «Sameleire som i Tromsø som turistmål, fotomotiv og møteplass», *Ottar*, nr 3, 30–38.
- Fienup-Riordan, Ann. (2005). *Fieldwork Turned on its head: Yup'ik Elders at the Etnologisches Museum Berlin*. Seattle: University of Washington Press.
- Hagenbeck, Carl. (1911). *Dyr og mennesker: Oplevelser og erfaringer*. København og Kristiania: Gyldendal.
- Jacobsen, Adrian. (1889). «A Jacobsen's und H. Kühn's Reise in Niederländisch-Indien», *Globus. Illustrierte Zeitschrift für Länder- und Völkerkunde*.
- Jacobsen, Adrian. (1894). *Eventyrlige farter: fortalte for ungdommen ved Ingeborg v.d. Lippe Konow*. Bergen: Grieg.
- Jacknis, Ira. (1986). «Franz Boas and exhibits», i George W. Stocking (red.), *Objects and Others: Essays on Museums and Material Culture*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Meyer, Anton. (2013). *Kaptein Johan Adrian Jacobsen: En oppdagelsesreisende Norge glemte*. Leines: Leines Press.
- Penny, Glenn. (2002). *Objects of Culture: Ethnology and Ethnographic Museums in Imperial Germany*. Chapel Hill og London: The University of North Carolina Press.
- Woldt, August. (1897). *Kaptein Jacobsens Reiser Til Nordamerikas Nordvestkyst 1881-83. Efter hans egne Optegnelser udarbejdet af A. Woldt. Med et anhang: Ordprøver fra Alaska-Eskimoernes Sprog af H. Rink*. Kristiania: Cammermeyer.

Noter

- 1 Jacobsen og Nielsen brevvekslet i flere år. På Nasjonalbiblioteket i Oslo, Håndskriftsamlingen, finnes det 16 brev fra Jacobsen til Nielsen fra tiden 1886–1905 (MS 639).
- 2 Jacobsen samlet i første rekke fra kwakwaka'wakw, kyst salish, nuu-chah-nulth (nootka), heiltsuk (bella bella), haida, tsimshian og yup'ik. Jacobsen foretok egentlig to innsamlingsreiser i British Colombia, den første på fem måneder, den andre på tre. Reisen i Alaska tok et år og fire måneder. Se blant andre August Woldt, *Kaptein Jacobsens Reiser Til Nordamerikas Nordvestkyst 1881-83. Efter hans egne Optegnelser udarbejdet af A. Woldt. Med et anhang: Ordprøver fra Alaska-Eskimoernes Sprog af H. Rink* (1887) og Ann Fienup-Riordan, *Fieldwork Turned on its head: Yup'ik Elders at the Etnologisches Museum Berlin* (2005).
- 3 I Arizona samlet Jacobsen blant yuma (quechan)-, pima-, maricopa- og tohono o'odham-indianerne.
- 4 Om Boas og Jacobsen se blant annet Ira Jacknis, Franz Boas and exhibits, i *Objects and Others: Essays on Museums and Material Culture*, G.W. Stocking, red. (1986) og Glenn Penny, *Objects of Culture: Ethnology and Ethnographic Museums in Imperial Germany* (2002).
- 5 På denne turen samlet Jacobsen i første rekke fra mariene ved Volga, fra kirgiser, kalmukker, burjater, nanai, nivkh, ainuer og evenker.
- 6 Bastian til Jacobsen, 10.07.1884, JAC, Museum für Völkerkunde Hamburg (s.l.). Oversatt fra engelsk og gjengitt etter Ann Fienup-Riordan, *Fieldwork Turned on its head: Yup'ik Elders at the Etnologisches Museum Berlin* (2005, s. 26).
- 7 Adrian Jacobsen, *Eventyrlige farter: fortalte for ungdommen* (1894), August Woldt, *Kaptein Jacobsens Reiser Til Nordamerikas Nordvestkyst 1881-83* (1887, innledningen).
- 8 Jacobsen giftet seg med Alma Hedwig Klopfer (1862-1937) i november 1885. Paret fikk etter hvert fire sønner: Harald (1886), Paul (1887), Hjalmar (1895) og Wilhelm (1896).
- 9 Anton Meyer, *Kaptein Johan Adrian Jacobsen: En oppdagelsesreisende Norge glemte* (2013). Se også Adrian Jacobsen, «A Jacobsen's und H. Kühn's Reise in Niederländisch-Indien. *Globus. Illustrierte Zeitschrift für Länder- und Völkerkunde* (1889).
- 10 Jacobsen til Hedwig, 1887-1888, JAC, Museum für Völkerkunde Hamburg (s.l.). Oversatt fra engelsk og gjengitt etter Ann Fienup-Riordan, *Fieldwork Turned on its head: Yup'ik Elders at the Etnologisches Museum Berlin* (2005, s. 28).
- 11 Museum für Deutsche Volkstrachten und Erzeugnisse des Hausgewerbes.
- 12 *Katalog der Ausstellung für Länder- und Völkerkunde, mai-oktober 1891* (1891).
- 13 Johan Adrian Jacobsen, *Eventyrlige Farter* (1897, s. 5).
- 14 Jacobsen hadde da tjenestegjort noen år på farens fiskebåt og tatt skipsførereksamen på navigasjonsskolen i Tromsø, trolig som privatist, siden eksamenspapirene ikke lar seg oppdrive. Mange av oppgavene knyttet til ishavsfangsten var ferdigheter Jacobsen dro nytte av da han seinere skulle organisere lange samlingsreiser, som for eksempel det å skaffe mannskap og utstede kontrakter, skaffe til veie proviant og utstyr, disponere disse underveis, organisere ulike arbeidsoppgaver og holde disiplin. Som kaptein var Jacobsen heller ikke fremmed for «å gi tamp», noe vi finner eksempler på. I tillegg hadde han selvsagt stor nytte av å kunne navigasjon, både til havs og til lands.
- 15 Om levende etnografiske utstillinger av samer se Cathrine Baglo, *På ville ve-ger? Levende utstillinger av samer i Europa og Amerika* (2011). Om selve utstillingsformen og Hagenbecks første utstilling se også «Reconstruction as trope of cultural display», *Nordisk Museologi* (2015:2) og «Sameleire

- som i Tromsø som turistmål, fotomotiv og møteplass», *Ottar* (2015: 3).
- 16 Carl Hagenbeck, *Dyr og mennesker: Oplevelser og erfaringer* (1911, 51–52)
  - 17 I tillegg finnes gjenstander Jacobsen har samlet på flere museer verden over, blant annet på The Field Museum i Chicago, som gjennom Boas kjøpte en stor samling gjenstander Johan Adrian og lillebroren Bernhard Phillip hadde samlet for Hagenbeck og svogeren Johann F.G. Umlauff i British Columbia i 1884/85. Om denne samlingen og salget av den se blant annet H. Glenn Penny, *Objects of Culture: Ethnology and Ethnographic Museums in Imperial Germany* (2002, s. 60–61).
  - 18 Jacobsen til Yngvar Nielsen, Berlin, 18. jan 1891, Håndskriftsamlingen, MS 639, Nasjonalbiblioteket Oslo. I Oslo ser lønna ut til å ha vært lavere, i alle fall ble Jacobsen tilbudt en lønn på 1200. Til dette hadde han følgende kommentar: «Da jeg efter at have været i ethnografiens Tjeneste i herved 14 Aar i Udlandet, gjerne skulle ønske at vie Resten af min Levetid i Fedrelandets Tjeneste for samme Videnskab, dog er det mig med Familie umuligt at kunde suti- nere for en aarlig Gage af Kr. 1200. Og er det väl (sic) liden Udsigt til for det første at kunne faa et Bierhverv. Skulle derimod Gagen kunne blive forhöiet til 2400 Kr/ lig gagen ved Bergens og Tromsø Museer, vilde jeg söge Posten, og tror ved mine mange Forbindelser og Kjändskab inden denne Videnskab at kunne byde Museet Vederlag for denne Gage.»
  - 19 Kontrakt Johan Adrian Jacobsen og Bergens national-ethnografiske forening, 13.08.1892, Adrian Jacobsen Collection, Museum für Volkerkunde Hamburg (JAC 2011.37:16/5). Familien til Jacobsen ser likevel ikke ut til å ha blitt med til Bergen, trolig fordi engasjementet ble forkortet. Derimot ser det ut til at Jacobsen losjerer på Hotell Bergen.
  - 20 Ibid. 1892.
  - 21 Hvor mye han faktisk fikk, er uvisst. I kontrakten av 13.august 1892 har man skrevet 3000 kr, men i parentes «eller 2400 kr».
  - 22 *Bergens nationaletnografiske forhandlingsprotokol 1892-94*, Møte 11.08.1892, Manuskript og librar-samlingen, Universitetsbiblioteket i Bergen (MS 722).
  - 23 JAC 2011.37:16/5.
  - 24 Det disiplinære skillet mellom disse fagområdene var ennå ikke et faktum, og begrepene ble brukt om hverandre. Begge begrepene refererte til beskrivelsen og sammenligningen av kulturer og folk, og begge kunne referere til studier av europeiske så vel som ikke-europeiske folk.
  - 25 JAC 2011.37:16/5, paragraf 2.
  - 26 JAC 2011.37:16, paragraf 4.
  - 27 JAC 2011.37:16/5, paragraf 8 og 5.
  - 28 JAC 18.20 og JAC 18.21. Adrian Jacobsen Collection, Museum für Volkerkunde Hamburg. Bøkene har til sammen 88 sider.
  - 29 Pers. med. Knut Olav Aslaksen, seniorrådgiver, Universitetsmuseet i Bergen. Et av anbefalingsbrevene lyder som følger: «Hr. apoteker Tangen Voss hilsen fra J N B Folkedal v/Neptun som anbefaler Etnologen Adrian Jacobsen til din Velvillighed i hans arbeide». Anbefalingsbrevene ligger i arkivet etter Bergens Museum på Statsarkivet i Bergen sammen med en rekke andre dokumenter forbundet med Jacobsens arbeid, deriblant gjenstandslistene (ikke skrevet av Jacobsen) og brev (blant annet fra Johannes Nedrebø).
  - 30 Jacobsen har sine egne skrivemåter på alle disse.
  - 31 FT Luster, Sogn og Fjordane 1865, 1900 og 1910.
  - 32 I henhold til *Bergens Museums Aarsberetning* for 1893 kan det se ut til at Jacobsen brukte 13 000 kroner på reisene, «foruden Museets rige, gjenem an lang aarekke sammenbragte samling af norske bondegjenstande fra de senere aarhundreder findes en særskilt nationaletnografisk samling, særlig fra de vestland-
  - ske amter, istandbragt for private midler (ca. 13000), væsentlig gennem indsamling foretagen af kapt. Adrian Jacobsen» (1894, s. 13).
  - 33 Peder Olsen Vangsnes var en gårdbruker og selveier (f. 1847) som i henhold til FT 1900 var bosatt i Balestrand, Sogn og Fjordane. Det er uvisst hvem Guro Johnsdatter var.
  - 34 «Bergens nationaletnografiske Museum», *Bergens Tidende*, 10.02.1893.
  - 35 Pers. med. Sonja Marie Innselset, arkivansvarlig, Avdeling for kulturhistorie, Universitetsmuseet i Bergen.